

De kerktoren van Goedereede

Toren Sint-Catharinakerk

door Peter Kouwenhoven / Nederlandse Vuurtoren Vereniging (www.vuurtorens.org), maart 2017

Gedeelte van een kaart van Voorne en Goeree uit 1580.

Cultuurhistorische waarden

- *Type object / nautische functie:*

Voormalige vuurtoren / voorheen verkenningsslicht en geleidelicht

- *Leeftijd van het object:*

De toren van de Sint-Catharinakerk in Goedereede is gebouwd in de periode 1467-1512. De kerktoren werd in 1552 in gebruik genomen als vuurtoren. In 1924 is het licht gedoofd.

- *Historische betekenis van het object en zijn omgeving:*

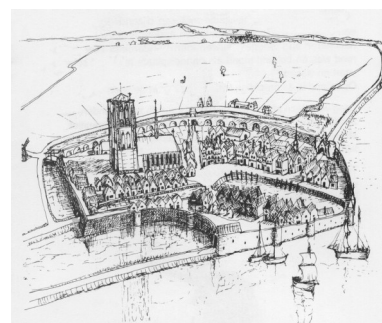
In 1453 is gestart met de bouw van een aan Sint Catharina gewijde kerk. In die tijd was Goedereede nog een welvarende stad en er waren ambitieuze plannen voor een imposante kerk. In 1467 begon men aan de westkant van de kerk met de aanleg van het fundament van de kerktoren. Pas in 1512 zijn de werkzaamheden aan de toren beëindigd. De hoge spits die men in gedachten had is er door geldgebrek niet gekomen. De kerktoren werd slechts bekroond met een achthoekig laag bouwwerkje met een stompe spits.

Terwijl er nog gebouwd werd aan de toren is rond 1480 de kerk vergroot door de bouw van een zijbeuk aan de noordkant van de kerk. Het bouwwerk kreeg daarmee de allure van een kathedraal, ondanks de ontbrekende spits op de toren. Ruim een eeuw heeft de kerk er in alle pracht bij gestaan. Toen de scheepvaart en handel zich ging verplaatsen naar nieuwe gunstiger gelegen havensteden, verdween de welvaart en werden de kerkelijke inkomsten geringer, met als gevolg dat de gelden niet meer toereikend waren voor het onderhoud van de kerk. Eind zestiende eeuw begon het verval en langzamerhand kwam de kerk in een bouwvallige toestand te verkeren, waardoor in 1706 tot afbraak van een deel van het schip moest worden overgegaan. Het resterende deel van de kerk met het koor werd in 1708 verbouwd tot een nieuwe kerk, los van de toren. Deze kerk is er nu nog en staat bekend als de hervormde kerk van Goedereede.

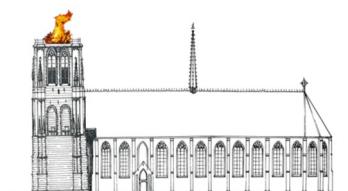
In 1552 werd de kleine spits van de kerktoren afgebroken om op het platte dak een open kolenvuur te kunnen stoken. De kerk stond er toen nog in volle glorie en was volop in gebruik. Aanvankelijk brandde het licht van Goedereede van 1 december tot 1 maart, later van 1 september tot 1 mei. Pas aan het einde van de zeventiende eeuw werd het vuur elke nacht gestookt.

Vanaf eind zeventiende eeuw bevond zich op de toren een achtkantige lantaarn met tentdak. In deze lantaarn werd een kolenvuur gestookt, dat met een grote blaasbalg werd aangewakkerd. De lantaarn was echter slecht beglaasd, waardoor het vuur bij slechte weersomstandigheden onvoldoende zichtbaar was. Er was daarom dringend behoefte aan een betere verlichting.

In 1833 is de oude lantaarn afgebroken en is er een lichtwachtersverblijf gemetseld op

Goedereede in het begin van de zestiende eeuw.

De Sint-Catharijnekerk in de zestiende eeuw, met een open kolenvuur op het torenplat.

De kerktoren in de achttiende eeuw, met een achtkantige lantaarn.

de kerktoeren, met daar bovenop een koperen lantaarn. De bouw stond onder leiding van de Inspecteur der Maritieme Gebouwen van het Loodswezen, Jacob Valk. De opzichter was C. Moyses, meestertimmerman te Goedereede en W. Stans uit Alblasterdam was de aannemer. In de lantaarn werd een vaste Fresneloptiek van de tweede grootte geplaatst, met een olielamp als lichtbron.

De scheepvaart ging steeds hogere eisen stellen en aan het begin van de twintigste eeuw was het vaste verkenninglicht van Goedereede onvoldoende functioneel: er moest een draailicht komen, dat beter herkenbaar was. In 1908 werd daarom een draailicht van de tweede grootte in gebruik genomen, geleverd door de firma Bénard, Barbier & Turenne uit Parijs. Het was een groepschitterlicht dat 3 schitteringen per 15 seconden gaf. De optiek dreef op een kwikbad en werd aangedreven door een uurwerk met hanggewicht. Als lichtbron was een pharolinegloeilicht in gebruik, met een Blaugasbrander als noodvoorziening.

Men bleef ontevreden over het licht van Goedereede: het was door de zandaangroei van het eiland Goeree in westelijke richting te ver van de Noordzeekust af komen te staan. In 1911 is men daarom begonnen met de bouw van een nieuwe vuurtoren op het Westhoofd, een kilometer of acht ten westen van de kerktoeren. Op 30 mei 1911 is de nog zo goed als nieuwe optiek op de kerktoeren gedooft. De optiek werd gedemonteerd en opgeslagen, in afwachting van plaatsing op het Westhoofd. Op de noordwesthoek van de kerktoeren werd een tijdelijk hulpgroepbliksemlicht geplaatst. In juni 1912 is ook het lichthuis gedemonteerd en overgebracht naar de nieuwe vuurtoren op het Westhoofd.

Op 8 mei 1912 is het hulpgroepbliksemlicht vervangen door een vast wit licht, met een versterkte sector van 8° waarvan de as samenviel met de 'lichtenlijn Slijkgat', die werd gevormd door de kerktoeren en de in 1862 gebouwde IJzeren Baak op het Flauwe Werk, ten noorden van Ouddorp. Het betrof een groot model boeilantaarn van het fabricaat Pintsch, met een Blaugasgloeilicht. Hiervoor werd een gasketel op de kerktoeren geplaatst en gasleidingen aangebracht. Tevens werd in september van dat jaar een semafoor voor nachtelijke stormseinen op de kerktoeren geplaatst. Deze zware ijzeren seinpaal had een vastlichtdioptriek met Blaugasgloeilicht, dat was aangesloten op de gasketel die ook het geleidelicht voedde.

Door verandering van de vaargeul van het Slijkgat kon de kerktoeren op een gegeven moment niet meer als hoog licht van de lichtenlijn functioneren. In 1924 werd daarom een nieuw hoog licht geplaatst, langs de Middelpweg nabij het Flauwe Werk, bestaande uit een ijzeren, opengewerkte toren. Al veel eerder, in 1912, was het lage licht veranderd. De IJzeren Baak had toen zijn functie overgedragen aan een nieuwe betonnen lichtopstand op het Flauwe Werk.

Het Blaugasgloeilicht op de kerktoeren werd eind 1924 gedemonteerd en overgebracht naar het nieuwe hoge licht langs de Middelpweg. Ook de semafoor is van de toren gehaald en verplaatst naar een duintop bij Goedereede-Havenhoofd. Vanaf dat moment was de kerktoeren geen vuurtoren meer. Omdat de kerktoeren geen nautische functie meer had is hij in 1926 overgedragen van het departement van Marine aan het departement van Onderwijs, Kunst en Wetenschap. In 1952 is uiteindelijk ook het lichtwachtersverblijf afgebroken. Vanaf dat moment was niet meer te zien dat de kerktoeren ooit vuurtoren was.

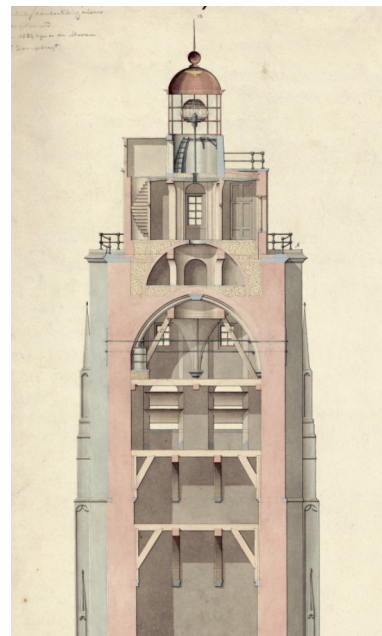
Architectuurhistorische waarden

- *Bijzonder belang van het object voor het oeuvre van architect of bouwmeester:*

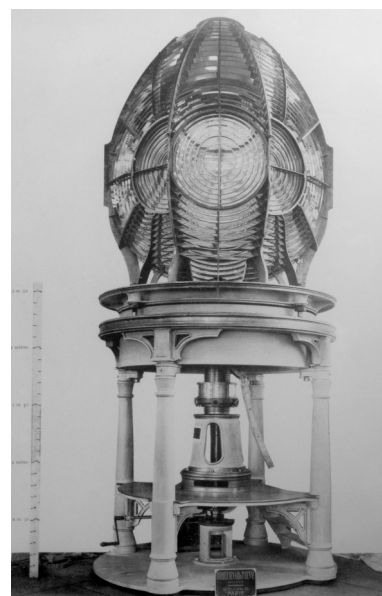
Het is niet bekend wie de Sint-Catharinakerk heeft ontworpen. Van de hierboven beschreven verbouwing onder leiding van Jacob Valk in 1833 is niets meer terug te zien.

- *Bijzonder belang in verband met materiaalgebruik en bouwtechniek:*

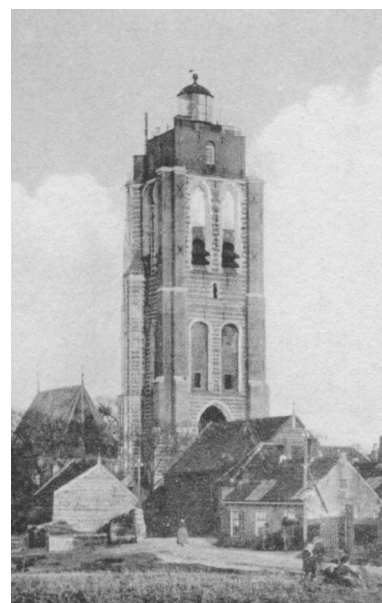
Het ombouwen van kerktoeren tot vuurtoren was een snelle en relatief makkelijke manier om hoge vuurtorens tot stand te brengen. De Sint-Catharinakerk in Goedereede was in 1552 de eerste kerktoeren met een kolenvuur. In 1759 werd ook de toren van de Sint-Catharijnekerk in Brielle voorzien van een lantaarn met daarin een kolenvuur. De toren van de Sint-Willibrorduskerk in Westkapelle was in 1818 de derde en laatste in deze reeks. Deze toren kreeg een lantaarn met Argandse olielampen. De kerktoeren van Den Hoorn op Texel heeft in 1966 een geleidelicht gekregen dat nog steeds functio-

Bouwtekening uit 1832.

De optiek van Goedereede uit 1908.

De kerktoeren omstreeks 1910.

neert, maar dit baken is toch wel van een andere orde dan de imposante torens van de drie eerder genoemde kerken.

- *Aanwezigheid originele optiek en lichtbron:*

De Fresneloptiek van Goedereede uit 1908 is er nog steeds maar doet nu dienst op de vuurtoren van Ameland. Hij heeft een flinke zwerftocht achter de rug. Zoals vermeld werd deze optiek in 1912 overgeplaatst naar de nieuwe betonnen vuurtoren op het Westhoofd. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in mei 1940 is deze optiek gedemonteerd, in kisten verpakt en opgeslagen bij de Technische Dienst van 's-Rijks-kustverlichting (TDK) in Scheveningen. In 1943 moest het gebouw van de TDK op last van de Duitsers worden ontruimd. Scheveningen werd 'Sperrgebiet'. De kisten met de optiek van het Westhoofd verhuisden naar een ingenieursbureau in Oegstgeest. Na de oorlog is de optiek overgebracht naar Ameland. Op 28 mei 1952 werd het licht daar weer opnieuw ontstoken.

Ter herinnering aan de laatste fase in het bestaan van de kerktoeren als vuurtoren, heeft de Stichting Goereese Gemeenschap met hulp van de Nederlandse Vuurtoren Vereniging in 2013 opnieuw een boeilantaarn op de toren laten plaatsten. Dit licht heeft geen nautische functie, het is ook nauwelijks zichtbaar vanaf de Noordzee.

- *Aanwezigheid van authentieke elementen van het oorspronkelijke interieur en exterieur en (on)roerende zaken:*

In de periode 1894-1895 is de kerktoeren grondig gerestaureerd. Dat was nodig omdat het buitenmuurwerk geheel of gedeeltelijk was uitgevallen, losgewerkt, ingewaterd, afgeweken, gescheurd of niet goed met het vaste muurwerk verbonden. De steunberen op de noordwestelijke en zuidwestelijke hoek van de toren, evenals de zuidelijke steunbeer op de zuidoostelijke hoek, zijn bij de restauratie gedeeltelijk afgebroken en vervolgens met machinale baksteen bekleed. Daarbij zijn alle oorspronkelijke decoraties verwijderd, waardoor de steunberen een strak uiterlijk kregen.

In de periode 1973-1978 heeft de Rijksgebouwendienst de kerktoeren opnieuw aan een grondige restauratie onderworpen, waarbij de steunberen weer in oorspronkelijk staat zijn gebracht. Na de restauratie is een carillon geplaatst bovenin de kerktoeren.

Ensemblewaarden

- *Aanwezigheid lichtwachterswoningen en andere objecten waarmee het object een eenheid vormt:*

Er zijn geen lichtwachterswoningen meer en ook geen andere nautische objecten waarmee de toren een eenheid vormt. De fundamenteën en enkele lagen baksteen van een deel van de vijftiende-eeuwse buitenmuren van de kerk zijn er nog. In de huidige hervormde kerk vlakbij de toren zijn nog delen van de voormalige Sint-Catharijnekkerk herkenbaar.

- *Bijzondere betekenis van het object voor het aanzien van de streek, stad of dorp:*

De kerktoeren van Goedereede is een beeldbepalend object dat al van grote afstand zichtbaar is. De toren vormt een historische eenheid met de losstaande kerk, de omliggende gevelhuizen en de oude haven, die als geheel de status van beschermd stadsgezicht hebben.

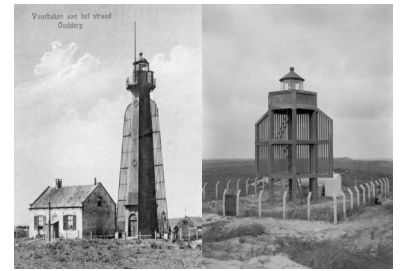
Toekomstwaarde

- *Monumentenstatus:*

Rijksmonument sinds 1967, nr. 16161

- *Eigenaar en beheerder:*

De nationale Stichting Monumenten Bezit is eigenaar en verantwoordelijk voor het onderhoud.

De IJzeren Baak (links) op het Flauwe Werk vormde van 1862 tot medio 1912 het lage licht van de lichtenlijn Slijkgat. Daarna nam een betonnen lichtopstand (rechts) deze functie over.

Restauratiewerken in 1894.

De kerktoeren omstreeks 1920, met een Blaugaslantaarn bovenop het lichtwachtersverblijf.

De lantaarn die van 1912 tot eind 1924 op de kerktoeren dienst heeft gedaan, met daarachter een Blaugastank.

- *Huidig belang voor de scheepvaart:*

De kerktoeren heeft sinds 1924 geen functie meer voor de scheepvaart.

- *Alternatief gebruik van het object en toegankelijkheid:*

De Stichting Goereese Gemeenschap exploiteert de toren en stelt deze in de periode mei tot en met oktober open voor publiek.

Op de begane grond van de toren exposeert de lokale archeologische vereniging 'De Motte'. Door de collectie archeologische voorwerpen wordt de geschiedenis van het stadje gevisualiseerd.

Regelmatig worden in de toren muziekuitvoeringen georganiseerd; de akoestiek is uitstekend.

De toren wordt ook gebruikt als trouwlocatie en als ruimte voor condoleances, maar ook voor wijnproeverijen.

In oneven jaren wordt de torenruimte op de begane grond versierd met quilts van de Quiltkring Goeree-Overflakkee.

Op de eerste verdieping verzorgt de Nederlandse Vuurtoren Vereniging een permanente expositie. Aan de hand van informatiepanelen met daarop oude en recente foto's, kaarten en verklarende teksten wordt een overzicht geboden van de geschiedenis van vuurtorens in het algemeen en die van het voormalige eiland Goeree in het bijzonder. Vitрины met vuurtorenschaalmodellen, vuurtorenlampen en andere bezienswaardigheden en een groot vuurtorenspel maken de tentoonstelling compleet.

- *Binding met de lokale bevolking:*

Voor de inwoners van Goedereede is de toren van grote betekenis. Hij duidt niet alleen de tijd aan, maar markeert met de luidklokken, waarvan de oudste in 1519 in Mechelen gegoten is, ook bijzondere gebeurtenissen als bruiloften en begrafenissen. Het carillon heeft een automatisch speelwerk maar wordt op donderdag en 's zaterdags ook door de stadsbeiaardier bespeeld. In de zomermaanden worden door tal van beiaardiers concerten verzorgd.

De Stichting Goereese Gemeenschap, die de toren exploiteert, weet zich gedragen door vele Goereese donateurs.

- *Onderhoudstoestand:*

In de jaren 2009 en 2010 heeft opnieuw een grondige renovatie van de kerktoeren plaatsgevonden. Voorlopig kan hij de tand des tijds nog wel even doorstaan.

- *Bedreigingen:*

Geen.

Vuurtorenexpositie in de toren.

Het carillon bovenin de kerktoeren.

De in 2013 geplaatste boeilantaarn op het plat van de kerktoeren.